

IN OPUS SUBSEQUENS,
LIBRI II.
RETRACTATIONUM
CAPUT LVIII.

^a Interea ^a liber quidam cujusdam hæretici, sive marcionistæ, sive cujuslibet eorum quorum error opinatur, quòd istum mundum non Deus fecerit, nec Deus Legis, quæ data est per Moysen, & Prophetarum ad eandem Legem pertinentium, verus sit Deus, sed pessimus dæmon, cum apud Cartaginem multis confluentibus & adtentissimè audientibus, in platea maritima legeretur, pervenerunt ad eum fratres studiosissimè christiani, eumque mihi redarguendum sine ulla dilatione miserunt, multum rogantes, ut nec ego respondere differem. Refelli eum libris duobus, quos ideò prænotavi: *Contra Adversarium Legis & Prophetarum*; quia codex ipse qui missus est, nomen non habebat auctoris. Hoc opus sic incipit: *Libro quem misistis, Fratres dilectissimi.*

^a Proximè ante recensitis libris de Anima & ejus origine, deque adulterinis Conjugiis, qui libri ad annum 419. pertinent, significat jam Augustinus à se conscriptos per idem ferè tempus fuisse subsequentes contra Adversarium Legis & Prophetarum libros. Hujus Operis cum laude meminit Cassiodorus in lib. de Institutione divinarum litterarum cap. 1. Capita libri adversarii singula, quæ referenda hic fuerunt, recensentur ante finem libri 2. in cap. 10.

S.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
CONTRA
ADVERSARIUM LEGIS
ET PROPHETARUM,
LIBRI * DUO.

* Scripti
circiter ini-
tium anni
420.

LIBER PRIMUS.

*In quo veteris Testamenti loca calumniosè
reprehensa vindicantur.*

I. LIBRO, quem misistis, Fratres dilectissimi, nescio cujus hæretici, invento, sicut scripsistis, in platea maritima, cum venalis codex ipse ferretur, & concurrentibus turbis periculosa curiositate & delectatione legeretur, ut quanto possem compendio responderem, prius quæsivi, cujusnam esset erroris. Non enim soli manichæi Legem Prophetasque condemnant, sed & marcionistæ, & alii nonnulli quorum sectæ non ita innotuerunt populis christianis. Iste autem, cujus nomen in eodem libro non comperi, detestatur Deum mundi fabricatorem: cum manichæi, quamvis librum Gèneseos non accipiant, atque blasphemant, Deum tamen bonum fabricasse mundum, etsi ex aliena natura atque materia,

CAPUT I.

N 3

con-

confiteantur. Sed quamquam non mihi apparuerit, cujus sectæ sit iste blasphemus, defendenda est adversus ejus linguam Scriptura divina, quam maledicis disputationibus insectatur. Et quoniam quoquo modo christianum se videri cupit, unde & ex Evangelio, & ex Apostolo ponit aliqua testimonia; etiam Scripturis ad novum Testamentum pertinentibus refellendus est: ut ostendatur in reprehensione veterum inconsiderantiùs, quam versutiùs insanire.

CAPUT II.

Gen. I. I.

2. AC primùm, quod pius poterat religioso, quærit iste impius ore sacrilego, quomodo accipiendum sit quod scriptum est: *In principio fecit Deus cælum & terram*; quamquam non addiderit, *terram*, de qua post loquitur. Quærit ergo: „Quo principio, ejusne „quo idem Deus esse coepit, an ex eo quo „illum esse vacuum tæduit? Cui respondetur, quia nec Deus esse coepit, nec eum vacationis suæ tæduit; qui neque aliquando non fuit, nec cessando torpuit, nec operando laboravit: nec sine cælo sedis indiguit, nec facto cælo sedem tamquam finitis erroribus peregrinus invenit. Potens est enim beatissimè manere in semetipso; templo autem suo, quod sunt omnes ^a sancti & Angeli, & homines, sic imperituri habitationem suam, ut illi ex ipso habeant tale bonum quo beati esse possint, non ex eis ille talem domum, sine qua beatus esse non possit. Aut ergo sic intelligendum est, quod scriptum est: *In principio fecit Deus cælum & terram*; ut principium sit ex quo esse coeperunt: non enim Deo coæterna semper fuerunt,

^a Sola fere editio Lov. omnes Angeli sancti, & homines.

runt, sed facta initium, ex quo esse inciperent, acceperunt: aut certè quia in principio sibi coæterno fecit Deus cælum & terram, hoc est, in unigenito Filio. Ipse est enim Sapiaentia, de qua dicit Apostolus: *Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam*. Et Deo qui fecit cælum & terram, dicitur in Psalmo: *Omnia in sapientia fecisti*. Aut si de Psalmo iste non vult accipere testimonium, Apostolum audiat de Christo loquentem: *Quia in ipso condita sunt omnia, in cælo & in terra, visibilia & invisibilia*.

I. Cor. I. 24.

Psal. 103. 24.

Col. I. 16.

3. Deus igitur nec coepit esse, nec desinet: sed opera ejus quædam incipientia certo fine esse desistunt, sicut tempora & temporalia; quædam incipientia permanent, sicut ipsa sanctorum hominum, quam percepturi sunt, vita æterna. Quod iste non vidit, qui putavit esse dicendum ac definiendum, nullum esse sine fine principium: nec ipsum potuit adtendere numerum, cujus initium est ab uno, & finis in nullo. Nullus quippè numerus quamlibet magnus, vel dicitur, vel si dici jam non potest, cogitatur, cui non addi possit, ut major sit. Et puto quod iste, quamlibet hæresim sub nomine Christi teneat contra Christum, vitam sibi promitti in Christo, utique beatam, cujus tunc poterit esse principium, cum vitæ hujus miseræ finis fuerit. Respondeat itaque, beatæ illa vita, quam non negat habituram vel habere principium, utrum habitura, an non habitura sit finem? Si dixerit habituram, quomodo se audebit dicere christianum? Si dixerit non habituram, ubi est quod ausus est dicere, nullum esse sine fine principium?

4. QUÆRIT etiam: „Si mundus iste bo-

CAPUT III.

»num aliquid est, cur non olim ex initio ab
 »eo factum est, quod melius fuit?» Quasi se
 ipso aliquid melius Deus fecerit mundum: aut
 ideò non debuerit hoc bonum fieri, quia non
 est æquale facienti. Quod autem quærit, cur
 non istud olim ex initio factum sit? Responsum
 habeat: Immò verò olim ex initio factum est:
 ex initio utique suo, non Dei, cui nullum
 est initium. Si autem hoc initium significari
 potuit, eo quod dictum est: *In principio fe-*
cit Deus; quid est quod calumniatur velut in-
 terrogans, in quo principio fecerit; cum ip-
 se rursus quærat, cur non olim ex initio fac-
 tum sit? Proinde sua verba illi replicanda sunt.
 Nam sicut ipse propter id quod scriptum est: *In*
principio fecit Deus cælum & terram, argu-
 mentatur, & dicit: »In principio igitur quo? Ejus-
 »ne quo idem Deus esse cœpit, an ex eo, quo
 »illum esse vacuum tæduit?» Ita & nos ad id
 quod ait: Cur non istud olim ex initio factum
 est ab eo? Respondeamus, & dicamus ei: Ex ini-
 tio igitur quo? Ejusne quo idem Deus esse cœ-
 pit, an ex eo quo illum esse vacuum tæduit? Hoc
 quippè illi displicet, quòd non olim ex initio
 Deus fecerit cælum, cum dicit: Cur non olim
 ex initio? Tamquam ex illo initio facere debue-
 rit, ex quo est ipse qui fecit. Cur non hic timuit,
 ne dicendo, ex initio ex quo est ipse Deus, eum
 debuisset facere cælum, diceretur ei: Habet
 ergo Deus initium, ac per hoc secundum
 sententiam tuam habebit & finem: tu enim
 dixisti, nullum esse initium sine fine. Porrò
 si Deus caret initio, quomodò faceret ali-
 quid ex initio ex quo ipse^a est? Ac per hoc
 ex

^a Editi, ex quo ipse non est. At MSS. carent hic ne-
 gante particula.

ex initio fecit illo ex quo fecit, id est, ex
 quo cœpit esse quòd fecit. Aut ergo Deus
 ipsorum nihil boni umquam fecit: aut secun-
 dum istum, quodcumque boni fecit, ex illo
 initio fecit ex quo ipse est (& habenti ini-
 tium, metuendus est finis) aut sanctæ Scrip-
 turæ verbis debet adquiescere, & intelligere
 Deum, qui ex nullo cœpit esse principio,
 fecisse cælum in principio, vel ex quo cæl-
 um esse cœpit, vel in Filio, qui Judæis in-
 terrogantibus, quis esset, Principium se esse
 respondit. *Joan. 8. 25.*

5. Nisi fortè dicturus est, aliud initium,
 aliud verò esse principium. Si ergo ita esset
 scriptum: In initio fecit Deus cælum & ter-
 ram; nihil contra hoc iste moveretur, qui
 dixit: Cur non olim ex initio factum est?
 Quandoquidem legeret: In initio fecit Deus,
 non existimans impium, si credatur Deus ha-
 bere initium, sed non habere principium. Quod
 si ita est, emendetur hoc auctore Evangelium,
 ubi scriptum est: *In principio erat verbum.*
 Cur enim non etiam hic iste dicat: In princi-
 pio igitur quo? Ejusne quo idem Verbum esse
 cœpit? Et quia Deus erat Verbum, potest
 etiam sic dicere, quemadmodum in hoc li-
 bro dixit: Ejusne quo idem Deus esse cœpit?
 Dicat hic, si placet, etiam illam definitivam
 suam, ubi audit: *In principio erat Verbum;*
 dicat etiam hic, si audet: Nullum est prin-
 cipium sine fine; ut ab ipsis etiam manichæis,
 qui eum fortassè, quia inimicum Legi Pro-
 phetisque reperiunt, libentissimè legunt, ju-
 dicetur insanus. Quia verò displicet ei Deus,
 qui fecit mundum, cur non displicet, per quem
 factus est mundus? De Christo enim scriptum
 est:

Joan. 1. 1.

Joan. I. 10. est: *In hoc mundo erat, & mundus per eum factus est.*

CAPUT IV.

a

6. INTELLIGAT^a utique Deum facere bona posse, bonis autem à se factis egere non posse: unde nec faciendis eguit, qui factis non eget. Sed summè bonus fecit omnia, sibi quidem imparia, sed tamen bona. Bonum quippè etiam non summum, imò verò etiam infimum, nisi à summo bono esse non posset. Nimis autem de Deo malè sentit, qui propterea bonum esse aliquid negat, quia æquale Deo non esse cognoscit. Ita enim non erit ille summum, sed infimum bonum, si quidquid eo minus est, jam non est bonum. Porro si in rebus quas condidit, ea quæ sunt prima bona valdè sunt imparia Conditori, quia ille fecit, hæc facta sunt; profectò qui talibus non eguit ad augendam beatitudinem suam, multo minus inferioribus, atque omninò infimis, eguisse credendus est. Quæ tamen fecit tamquam bonorum omnium constitutor. Nam Dominus^b Jesus, per quem factus est mundus, non sola cælestia, sed etiam terrestria, eorumque terrestrium quæ videntur exigua, Deum creasse, & creare sic indicat, cum dicit: *Si ergo fenum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Unus ergo atque idem Deus est institutor cæli & terræ, stellarum & herbarum, quidquid mensura, forma, ordine suo constat in cælo & in terra, quidquid vivit in cælo & in terra, quidquid sentit in cælo & in terra, quidquid intelligit*
in

Matth. 6.
30.

^a Sic MSS. Edit. verò, *intelligat itaque.*

^b In MSS. *Nam Dominus Deus, per quem.*

in cælo & in terra. Quæ non solùm illi à quo sunt condita, sed nec inter se esse oportebat æqualia: & ideo sunt omnia. ^a Nam si essent æqualia, unum genus bonorum esset, non omnia. Nunc verò ideo sunt omnia bona, quia sunt aliis alia meliora, & bonitas inferiorum^b addit laudibus meliorum: & in rerum bonarum inæqualitate ipsa est jocunda gradatio, ubi minorum comparatio ampliorum est commendatio.

7. EA verò quæ dicuntur mala, aut vitia sunt rerum bonarum, quæ omnino extra res^c bonas per se ipsas alicubi esse non possunt; aut supplicia peccatorum, quæ de justitiæ pulchritudine veniunt. Sed ipsa quoque vitia testimonium perhibent bonitati naturarum. Quod enim malum est per vitium, profectò bonum est per naturam. Vitium quippè contra naturam est, quia naturæ nocet: nec noceret, nisi bonum ejus minueret. Non est ergo malum nisi privatio boni. Ac per hoc nusquam est nisi in re aliqua bona: & si non summè bona, quoniam summè bona incorruptibilis & immutabilis perseverat, ut Deus est; non tamen nisi in bona, quoniam non nocet nisi minuendo quòd bonum est. Ac per hoc bona sine malis esse possunt, sicut ipse Deus, & quæque superiora cælestia: mala verò sine bonis esse non possunt. Si enim nihil nocent, mala non sunt: si autem nocent, bonum minuunt: & si ampliùs nocent, habent adhuc bonum quod minuant: & si totum consumunt, nihil naturæ remanebit cui noceatur: ac per hoc

CAPUT V.

^a Editio Lov. hic addit, *bona, superflud.*

^b Sic potiores MSS. At Lov. *additur.*

^c Apud Lov. *extra res omnes bonas.* Abest, *omnes, ab editis aliis, & MSS.*

hoc nec malum erit, à quo noceatur, quando natura defuerit, cujus bonum nocendo minuatur.

CAP. VI.

Psal. 101.
27.

8. UTRUM autem aliqua natura, hoc est, substantia prorsus ad nihilum redigatur, disputatio subtilissima est. Sed fides veracissima Deo cantat: *Mutabis ea, & mutabuntur, tu autem idem ipse es.* Nec fecit igitur, nec regit mutabilia bona, nisi immutabile bonum, quod est Deus. Porro bona mutabilia propterea bona sunt, quoniam à summo bono facta sunt; propterea mutabilia, quia non de ipso, sed de nihilo facta sunt. Quamobrem & ipsa mortalia, quamvis ex aliqua parte poenalia sint eis, quibus sola immortalitas potest perfectæ beatitudinis implere mensuram; habent tamen proprium decoris locum in pulchritudine temporum: sed a major quàm humanus est sensus, quo talis pulchritudo sentitur. Fides tamen illa quæ Deo suo dicit: *Omnia in mensura, & numero, & pondere constituisti*; quamvis amore vivendi conditionem mortis exhorreat, Creatorem tamen omnium bonorum etiam de bonis mortalibus laudat. Nam iste ipse qui reprehendit, nec Deum esse credit, cujus terrena opera videt esse mortalia, eundem sermonem suum, qui usque adeò illi placuit, ut eum litteris memoriaque mandaret, nisi vocibus ad sua quæque verba pertinentibus, & incipientibus tamen & deficientibus, implere non posset: ita pulchritudinem disputationis, qua vult persuadere, quidquid oritur & moritur bonum esse non posse, nisi orientibus & morientibus syllabis non potuit explicare. Quid
er-

Sap. 11.
21.

^a Editi, sed majorem. Melius verò MSS. sed major.

ergo mirum si in tam magna universitate naturæ est aliquod infimum bonum in ordinibus temporum, quod non permansione rerum, sicut nonnulla sublimia spiritalia, sed pro decore sui generis, imò atque terreno exortu, occasuque sit pulchrum?

9. Quæ cum ita sint, non calumnietur dicenti Scripturæ: *Vidit Deum lucem, quia bona est.* Non solum enim lucem, quam vocavit diem, & firmamentum, quod vocavit cælum, & solem, & lunam, & cetera sidera; verum etiam ligna, & herbas, & in aquis ac terris quæcumque mortalia, & creavit Deus summè bonus, & vidit quia bona sunt in genere atque ordine suo. Nec timuit qui Spiritu Dei revelante scripsit hunc librum, futuros impios reprehensores, vaniloquos, & mentis seductores, primitus suæ, deinde aliorum, quos delectat blasphema loquacitas: quia & ipsos in quantum homines sunt, in quantum corpore atque anima rationali constant, in quantum membra corporis eorum suis distinguuntur officiis, & concordissima differentia in unitatem suæ pacis mirabili ordinatione consentiunt, in quantum anima eis naturali excellentia præstat atque imperat, in quantum sensus carnis quinque partitos implet ac vegetat, dissimili potentia, sociali convenientia, in quantum etiam mente atque ratione, quod bestialis anima non ^a valet, potest sapere atque intelligere, vidit Deus, quia boni sunt; & ideò creavit. Non enim tantum creatos postea vidit; sed & creandos ante prævidit: & quòd perversa voluntate, & cæco errore ma-
lig-

Gen. 1. 4.

^a Sic MSS. At editi, non potest, sapere atque intelligere possunt, vidit Deus &c.

ligni sunt, non ideo vidit, quòd non essent creandi; prævidit enim, ubi sint ordinandi: & sic eos ex eadem massa primæ prævaricationis meritò damnata fecit vasa iræ, si usque in finem in hac malignitate perdurant, ut prosint vasis misericordiæ, quòd per eorum acumina vanitatis diligentius arcana veritatis inquirent. *Magna quippè opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus.* Quid autem mirum est, quia displicet humanæ stultitiæ, quòd opera sua placent divinæ sapientiæ? Quid est enim aliud: *Vidit lucem, quia bona est*, nisi quia placuit ei?

Rom. 9. 23.

Psal. 110.
2.

Gen. 1. 4.

CAP. VII.

10. SED iste vaniloquus blasphemator, qui scripsit librum sacrilegis conviciis plenum (in quo utinam opus ejus displiceret ei, & non putaret quia bonum est, sed videret quia malum est) videte quid dixerit: „Adeò antea nescivit, inquit, lux quid esset, ut modo eam primùm videns, optimam judicaret.” Ergo & Dominus Jesus, quandò auditis verbis Centurionis miratus est, & dixit discipulis suis: *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel*; nescivit antea fides illa quid esset, ut tunc eam primùm videns, optimam judicaret. An verò alius eam in corde Centurionis operabatur, quàm ipse qui mirabatur? Et profectò amplius est unde possint blasphemare insipientes & infideles, quòd miratus est Jesus quantamcumque hominis fidem, quàm quòd vidit Deus lucem, quia bona est. Potest enim quisque etiam solita videre, quia bona sunt, hoc est, sibi ea placita comprobare: quisquis autem miratur, profectò secundum consuetudinem qua homines loquuntur, inopinatum atque improvisum sibi esse significat, quòd miratur. Sed Jesus qui

Math. 8.
10.

om-

omnia præsciebat, quòd mirandum aliis commendabat, mirando laudabat. Quid autem Deus vidit à se factum, quòd non in luce, quòd ipse est, prius vidit esse faciendum? Et quid tam necessariò sancta Scriptura toties repeteret, quàm quòd vidit Deus bona esse quæ fecit; ut hinc informaretur pietas fidelium, non pro humano sensu, qui sæpè etiam bonis rebus offenditur, quarum causas atque ordinem nescit, de creatura visibili atque invisibili judicare; sed laudanti Deo credere, & a discere? TANTO enim quisque facilius aliquid proficiendo cognoscit, quanto religiosius, antequam cognosceret, Deo credidit. Vidit ergo Deus lucem quam fecit, quia bona est; quoniam quòd faciendum placebat ut fieret, factum placuit ut maneret, quantum cuique rei existendi, sive manendi à tanto fabricatore fuerat constituenda mensura. Sed aliud est lux, quòd est Deus, aliud lux, quam fecit Deus. Incomparabiliter autem melior lux ipse qui fecit, nullo modo indigeret ea luce quam fecit. Et unde iste calumniatur, cur non ista bona tam olim, quàm olim est ipse, fecerit Deus; hinc potius intelligendum est, quòd non ea fecerit eorum indigus, sine quibus esse in sua perfecta beatitudine potuit sine initio sempiternus. Ideo quippe istorum faciendorum causa sola Dei bonitas fuit, quia necessitas ejus ulla non fuit. Quidquid itaque iste conviciatur Deo, quòd velut tunc primùm lucem viderit, qui fuisset lucis ignarus, quàm sit insulsum & vanum videret, si lucis ipse intus aliquid haberet.

11. QUIN etiam stultitiæ scribentis assignat. CAP. VIII.

2 Sic meliores MSS. Editi verò, credere & cedere.

nat, quod tenebras dixerit sine initio semper fuisse, lucem verò initium sumsisse de tenebris; quasi legerit in eo libro, cui calumniatur, tenebras sempiternas: eùm scriptum sit:

Gen. I. 1. In principio fecit Deus cælum & terram: terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum. Ex illo ergo tenebræ esse cœperunt, ex quo confusa

moles cæli esse cœpit ac terræ, antequam facta esset lux, qua illuminaretur, quod sine luce fuerat tenebrosum. Quid autem inconueniens, si mundanæ materiæ fuerant tenebrosa primordia, ut accedente luce meliùs quod factum est redderetur; & tamquam proficientis hominis, quod postea futurum erat, hoc modo significaretur affectio? Quamquàm qui munere Dei potuerit perspicaciùs ista rimari, inueniat fortasse in creatura, quæ ita facta narratur, sine intervallis temporalium morarum, distinctum mirabiliter ordinem rerum. Neque enim materies omninò nihil est,

de qua in libro Sapientiæ legitur: *Qui fecisti mundum de materia informi.* Non ergo quia informis dicta est, omninò nihil est: nec Deo fuit vel ipsa coæterna, tamquam à nullo facta: nec alius eam fecit, ut haberet Deus de qua faceret mundum. Absit enim ut dicatur omnipotens non potuisse facere, nisi unde faceret, inueniret. Ergo & ipsam Deus fecit. Nec mala est putanda, quia informis: sed bona est intelligenda, ^a quia formabilis, id est, formationis capax. Quoniam si boni aliquid est forma, nonnihil est boni esse capacem boni. Sicut vox confusa est clamor sine verbis, vox verò articulata fit cùm formatur

in

^a Am. Er. & MSS. omittunt, quia.

in verba: est ergo illa formabilis, ista formata; illa quæ formam capit, ista quæ habet: nam quid horum unde fiat, in promptu est. Neque enim quisquam dixerit de verbis fieri sonum vocis: sed ^a potius de voce fieri verba sonantia quis non intelligat?

12. NEC putandus est Deus informem priùs fecisse materiam, & intervallo aliquo interposito temporis formasse, quod informe priùs fecerat: sed sicut à loquente fiunt verba sonantia, ubi non priùs vox informis post accipit formam, sed formata profertur; ita intelligendus est Deus de materia quidem informi fecisse mundum, sed simul eam concreasse cum mundo. Non tamen inutiliter priùs narratur unde aliquid fit, & postea quod inde fit: quia etsi potest utrumque simul fieri, non simul potest utrumque narrari.

13. SIVE ergo priùs nomine cæli & terræ, vel terræ invisibilis & incomposita, atque abyssi tenebrosæ, materies ipsa informis significata est rerum notarum appellationibus; quia ipsa prorsus ignota est humanis sensibus, & vix utcumque intelligitur, cùm res in deterius commutantur; tamquam ei propinquet quiddam deformius, nec perveniat tamen ad illam informitatem quantulacumque vel visibilis remanens vel intelligibilis species; sivè per cælum & terram generaliter priùs insinuatã sit spiritalis corporalisque natura; sivè aliquid aliud, quod hic salva fidei regula intelligi potest: Deum tamen verum, & summum, & bonum fecisse cuncta quæ cernimus, &

TOM. II.

o

quæ

^a Hinc removimus glossema, quod à MSS. abest; at verò in excusis ita insertum erat: *sed potius de voce fieri sonum verbi: vel potius de voce fieri verba sonantia &c.*

quæ meliora non cernimus, quamvis modus quo ea fecerit comprehendere humana mente non possit, dubitare fas non est. Sed cum istis indoctis blasphematoribus litterarum sacrarum non ea rationum subtilitate agendum est, qua ista quærenda sunt, & inter pacificos Dei filios disputanda.

CAPUT XI.

14. SED si putat iste adversus libros Legis, & Prophetarum se nosse, quod dicit se scire: "Summum Deum incomparabilem splendorem incomprehensibilis esse lucis;" primò audire ab eo vellem, cujus lucis existimet esse splendorem summum Deum: utrum & ipsa lux Deus sit, & utrum Patrem intelligat lucem, ejusque splendorem unigenitum Filium, quem tamen confessus est summum Deum. Quod si ita sentit, approbo, & laudo. Sed quod eum quem credit esse lumen de lumine, vel incomparabilem splendorem incomprehensibilis lucis, non credit esse opificem mundi, improbo, & culpo: cum ibi legat: *Mundus per eum factus est*; ubi legit:

Joan. 1.
9. et 10.

Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Improbo etiam, si nescit, magisque improbo atque detestor, si scit, & insidiatur ut decipiat nescientes, in veteribus priùs divinis litteris scriptum: *Accedite ad eum, & illuminamini.* Et: *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos.* Et: *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in mortem.* Neque enim hoc orabat homo, utique mortalis, ne unquam corpore moreretur, aut corporalibus oculis somnus ne veniret optabat: sed eos utique oculos sibi illuminari petebat, de quibus Apostolus dicit: *Illuminatos oculos cordis*

Psal. 33. 6.

Psal. 18. 9.

Psal. 12. 4.

Eph. 1. 18. vestri.

Por-

15. Porrò si huic displicet, lucem initium sumsisse de tenebris (etiam hoc enim verbis garrulæ vanitatis exagitat) eidem Apostolo hoc dicat, qui scribens ad fideles ait: *Fuistis aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino.* Quis enim hoc fecit, nisi ille qui, cum tenebræ essent super abyssum, dixit: *Fiat lux & facta est lux?* Quod apertius alio loco idem Apostolus expressit, dicens: *Deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris.* Si autem hoc putat Scripturis deesse prophetis, quod Filius sit lumen de lumine, vel splendor lucis, legat quod in eisdem litteris legitur de Sapientia: *Candor est enim lucis æternæ*; aut illud in prophético Psalmo: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra: cantate Domino, & benedicite nomen ejus, bene nuntiate diem ex die salutare ejus.* Quis est enim dies ex die, nisi Filius lumen de lumine? Salutare autem Dei esse Christum legat in Evangelio, dicente Simeone sene, quando illum cognovit in manibus matris, carne minimum, spiritu maximum, acceptoque in manus suas ait: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.*

Ephes. 5. 8.

Gen. 1. 3.
2. Cor. 4. 6.

Sap. 7. 26.

Psal. 95. 1.

Luc. 2. 29.
& 30.

16. HIC si responderit, aliam esse lucem de qua dictum est: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*; quia spiritalis lux mentis est ista, non carnis: aliam verò illam de qua scriptum est: *Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux*; quæ ad oculos pertinet corporales: primò confitebitur à luce summa, quod est ipse Deus, fieri potuisse qualemcumque infamam lucem, bonam tamen.

CAPUT XII.
Ephes. 5. 8.

Gen. 1. 3.

Deinde unde scit etiam qualis, & quanta sit? Postremò utrum spiritualis, an corporalis? Nisi fortè fideles homines, qui quamdiù sunt in corpore, peregrinantur à Domino, possunt jam merito ipsius fidei lux vocari, & Angeli non possunt, qui semper vident faciem Patris. Unde ergo scit, utrùm talis lux primitus facta sit? Unde scit quomodò in illa luce vesperè & manè possit intelligi? Quomodò deniquè senario numero præsentata fuerit operibus Dei, & in ea septima requieverit Deus, unde ad istos dies nobis notissimos, qui solis circuitu revolvuntur, septenarii ipsius numeri quædam forma translata est? Sed & si lux facta est corporalis, unde novit, quomodò esse potuerit ante solem & ante firmamentum, quod cælum postea nuncupatum est, remota ab aspectibus terrenorum in superioribus partibus mundi, ut solus Deus inter illam tenebrasque divideret? Nam inter istas tenebras, quæ nobis faciunt notissimam noctem, & lucem quæ nobis facit notissimum diem, luminaria nobis visibilia, ut dividerent, imperavit. Quis autem ferat, quamvis non sit indignandum potius quàm ridendum, indicare istum nobis, quòd diem horæ designent, horas autem sol discernat atque distermine, & velle ut credamus, quòd Moyses ista nescierit, & ideò diem antequam sol fieret nominaverit? Sed convenientiam homines ad librum istius audiendum, & proponatur eis, quid sit credibilis, utrùm istum nescire quamdam lucem, & quemdam diem, quem sciebat Moyses; an Moysen nescisse istam lucem ac diem, quem non solum iste, verùm etiam qui verba ejus non intelligunt, sciunt.

CAP. XIII. 17. QUID quod etiam de aquarum congre-

gregatione ingerit, nescio quis imperitissimus quæstionem? Imò verò non quæstionem, sed reprehensionem, tamquàm non rectè dictum sit: *Congregentur aquæ in congregationem unam, & appareat arida*, eo quod aquis Gen. I. 9. omnia tenebantur: ignorans quemadmodùm aqua in aerios vapores tenuata rareseat, & nebulosa caligine multum occupet spatii, exiguum verò si congregata ^a densetur, nec jam ^a levis volitet, sed gravis fluitet. Quid ergo mirum, si rara terram texerat, spissata nudavit? Quid si etiam divino nutu in magnos sinus ^b terræ subsedit, atque ita quidquid naturæ humidæ per totum ejus jacebat, in partes concavas confluens, recessit à ceteris, & quod operiebat ^c aperuit, congregata in humilliora succumbentia, qua mare interfueret & circumfluere, atque altiora deserens, quæ orbis emineret? Omitto, quòd potest hic intelligi significatum esse, quòd informis illa materies aquæ vel abyssi vocabulo insinuata sit, & species acceperit duorum istorum gravium elementorum, humoris & ^d humi: & ideò dictum esse: *Congregetur aqua*, quoniam labilis & mobilis ei species data est: *Appareat autem arida*, quia immobilis ^e fixa est. Nam illud quod magis Propheta libri hujus auctor intendit, ut ejus narrationum factarum esset etiam præfiguratio futurarum, non est contentiosus & infidelibus sensibus ingerendum. Cum ergo tot exitus piè

o 3   quæ-

^a In MSS. *denseatur*.

^b Sic potiores MSS. At editi, nominandi casu, *terra*.

^c Plures MSS. *apparuit*.

^d In probæ notæ MSS. *humoris & humidii*.

^e Editi, *immobilis & fixa est*. Particulam *et* auctoritate MSS. expunximus.

quærentibus pateant, ne temerè tanta reprehendatur auctoritas; unde iste nisi diabolico instinctu in eis rebus eligit calumniari, quas non est idoneus perscrutari?

CAP. XIV.

Rom. 9. 21.

18. QUOD verò in hominis conditorem Deum cæcus & ingratus invehitur, & audet dicere ei qui se finxit: *Quare sic me fecisti?* cum omninò quomodò sit factus ignoret; multùm præcipitis mentis audacia est. Sed vasa iræ permittuntur ista garrire, ut tamquàm de negligentia somno excitentur vasa misericordia, & studio respondendi pestilentibus maledictis, adhibeant curam salubribus dictis. Ecce enim in eo quòd reprehendit iste hominis conditorem, quia prohibuerit eum sumere cibum dignoscentia boni & mali (tamquàm eum pecoribus parem esse voluisset nescientibus ista discernere, & hoc ei negasset cui potestatem dedisset in bestias, quo solo homo superat bestias) quàm necessarium est vitæ benè agenda, quod a discimus, QUÆDAM infeliciter disci, & feliciùs nonnulla nesciri. Morbos enim & dolores quanto feliciùs nesciremus? Si ergo medicus nos ab aliquo cibo prohiberet, quo accepto ægrotaturos esse præsciret, & ob hoc appellaret eundem cibum dignoscentia sanitatis & imbecillitatis, eo quod per ipsum homo cum ægrotare cepisset, experiendo dignosceret, quid interesset inter contractam malam valetudinem & b perditam sanitatem (quod utique meliùs ignorasset, & in illa quam perdidit sanitate mansisset, credens medico per obedientiam, non mor-

a Sola editio Lov. quod dicimus.

b In excusis, & bonam perditam sanitatem. Abest bonam à MSS.

morbo per experientiam) numquid talem medicum invidisse nobis ejusmodi scientiam diceremus? Quis dubitet malum esse peccatum? Et tamen cum laude dictum est de Domino Jesu Christo, quia non noverat peccatum. Non ergo noverat hoc malum, atque idèò illam unde Adam prohibitus est, boni & mali dignoscentiam non habebat. Hic si quæretur, quomodò quod non noverat, arguebat? Neque enim peccata non arguebat. *Omnia autem quæ arguuntur*, sicut dicit Apostolus, *à lumine manifestantur*. Quomodò igitur à quo arguebantur, ignorabantur? Nonnè rectissimè respondebitur: Et noverat, & non noverat? Rectissimè omninò: noverat enim per sapientiam, non noverat per experientiam. Huic itaque divinæ sapientia credere debuit Adam, ut ab illa mali scientia, quæ fit per experientiam, præcepto Dei obediens temperaret. Sic enim malum nescisset, nisi fecisset. Fecit autem sibi, non Deo. Nihil enim facere potuit voluntate inobedientia, nisi quod ipse pateretur lege justitia. Hæc est namque poena inobediendi homini reddita in semetipso, ut ei vicissim non obediat nec à semetipso. De qua re uberiùs in aliis, & maximè in quartodecimo libro de Civitate Dei disputavimus.

19. Nunc autem breviter responderim ad id, quod ait iste, hominis institutorem à magno bono prohibuisse quem fecerat, dum eum pecori similem sine dignoscentia boni & mali esse voluisset. Hæc enim dignoscentia non est beati hominis sapientia, sed miseri experientia: unde lignum nomen accepit, à cuius cibo est homo prohibitus, ut obedientia commendaretur, quæ maxima est virtus, & ut sic dixerim, omnium origo materque vir-

tutum, in ea natura cui sic datum est arbitrium liberæ voluntatis, eam tamen necesse sit vivere sub potestate melioris. Quamquam non defuerint, quibus visum est illam dignoscantiam boni & mali, magnum aliquod bonum fuisse: cujus capaces nondum fuerunt, qui hanc usurpantes contra vetitum, per inobedientiam peccaverunt.

20. Quibus autem videtur sic hominem fieri debuisse, ut peccare nollet; non eis displiceat sic esse factum, ut non posset peccare si nollet. Numquid enim si melior esset, qui non posset peccare, idè non benè factus est, qui posset & non peccare? Aut verò usque adeo desipiendum est, ut homo videat meliùs aliquid fieri debuisse, & hoc Deum vidisse non putet; aut putet vidisse, & credat facere noluisse; aut voluisse quidem, sed minimè potuisse? Avertat hoc Deus à cordibus piorum. Si ergo ratio recta demonstrat, rationalem creaturam illam esse meliorem, quæ nulla inobedientia deserit Deum, quàm istam quæ ita deseruit: sciat quisquis hoc sapit, nec illam deesse cœlestibus rebus, quæ numquam deserit Deum, nec istam ita esse factam, ut aliqua necessitate deserere cogatur Deum: & quia voluntate deseruit, nihil ex hoc diminutum sapientissimis dispositionibus Dei, qui & malis benè, & perversis rectè utitur, & de humano genere justè meritòque damnato familiam sanctam atque numerosam, non ejus merito, sed gratia sua factam, in æternum regnum se translaturum esse testatur.

21. Quæ cum ita sint, nec Deis occultare debuit lignum, quod propter consecuturam hominis miseriam, si ex illo contra prohi-

hibitionem usurpato dignosceret à quo bono decidisset, & in quod malum incidisset, appellavit lignum dignoscentiæ boni & mali. Cur enim occultaret, de quo mandatum dabat, & per quod obedientiam commendabat? Nec ignarus fuit hominem peccaturum: sed simul etiam, quid justus & bonus fuerat & de peccante facturus, summa utique divinitate præcivit. Nec instituit quod obesses, si homo sibi obesse nolisset: sed potius instituit quod prodesset; quia homo non sine bona mercede obedientiam custodisset, & non sine utili exemplo, ut eam sancti ejus posterii custodirent, poenas inobedientiæ persolvisset. Nec voluit quod non potuit: hoc enim voluit, ut aut obediens homo esset, aut inobediens impunè non esset. Nec infructuosè voluit, quod homo non fuerat servaturus, jubere: quia poena contemptoris docuit alios obedire. Nec in homine pars Dei restitit Deo: quia si hominis anima pars Dei esset, nec à se ipsa, nec ab aliquo decipi, nec ad aliquid malè faciendum, sive patiendum, ulla necessitate compelli, nec in melius vel deterius mutari omninò potuisset.

22. Flatus autem ille Dei, qui hominem animavit, factus est ab ipso, non de ^a ipso. Quia nec hominis flatus hominis pars est; nec homo eum facit de se ipso, sed ex aërio halitu sumpto & effuso: Deus verò potuit & de nihilo, & vivum rationalemque ^b, quod ^b non potest homo. Quamvis nonnulli existiment, non tunc animatum primum hominem, quan-

^a Editio Lov. *Non de se ipso*: minus benè.

^b Hic Am. Er. & aliquot MSS. addunt, *potuit*. Quidam codd. *reddere*. Lov. cum nonnullis aliis codicibus, *facere*. Omittunt præcipui MSS.

